IJRO.GOV.UZ тизими орқали ЭРИ билан тасдиқланган, Ҳужжат коди: QT71220669

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

QO'QON DAVLAT UNIVERSITETI

"TASDIQLAYMAN"
Qo'qon davlat universiteti
rektori D.Sh. Xodjaeva
30- iyun 2025-yil

HOZIRGI O'ZBEK ADABIY TILI

O'QUV FAN DASTURI

Bilim sohasi:	100000 – Ta'lim
Ta'lim sohasi:	110000- Ta'lim
Ta'lim yo'nalishi:	60110700 –O'zbek tili va adabiyoti

Qo'qon-2025

Fan/modul kodi	**O‘quv yili**	**Semestr**	**ECTS - Kreditlar**
HO‘AT1404 HO‘AT1504	2024-2025	4/5	4/4
Fan/modul turi	**Ta’lim tili**		**Haftadagi dars soatlari**
Majburiy	O‘zbek		4/4

1.	**Fanning nomi**	**Auditoriya mashg‘ulotlari (soat)**	**Mustaqil ta’lim (soat)**	**Jami yuklama (soat)**
	Hozirgi o‘zbek adabiy tili	60/60	60/60	120/120

2.

I. Fanning mazmuni

Fanni o‘qitishdan maqsad – talabalarni hozirgi o’zbek adabiy tilining nazariy masalalari (tushunchalar, nazariyalar va ularning islubyuboti, sohaning amaliy masalalarini yechish usullari va boshqalar) bilan tagnishtirishdan iborat. Ayni paytda u talabalarni shu sohada mantiqiy fikrlashga, ilmiy xulosa chiqarishga, adabiy tilning nazariy va amaliy muammolarini hal etish ko’nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Fanning vazifasi - talabalarga hozirgi o’zbek adabiy tili fanining ahamiyati, o’zbek tili fonetikasi, fonologiyasi, grafikasi, orfografiyasi va orfoepiyasi, morfologiyasi, sintaksisi, putktuatsiyasi va uslubiyatining nazariy asoslariga oid bilim va tushunchalar berish, adabiy tilning shevalarga munosabati, o’zlashtirilgan nazariy bilimlarni amaliyotga qo’llay olishga o’rgatish va natijada talabalarda o’zbek adabiy tilining asoslari va og’zaki adabiy tilning yozma adabiy nutq me’yorlariga munosabati kabilarni o‘rgatishdir.

Fanning asosiy manbalari – Hozirgi o‘zbek adabiy tili fanining asosiy manbalari sifatida tilshunos olimlarning ilmiy ishlari, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, “Davlat tili haqida”gi Qonun, o‘zbek tili grammatikasi, izohli lug‘atlar, o‘quv qo‘llanmalar va me’yoriy-uslubiy adabiyotlar xizmat qiladi. Shuningdek, hozirgi adabiy tilga oid ilmiy maqolalar, amaliy tahlillar, O‘zbekiston Fanlar akademiyasi Til va adabiyot instituti tomonidan ishlab chiqilgan ilmiy metodik materiallar ham muhim manba sifatida foydalaniladi.

Fanning yetakchi TOP-300 xalqaro universitetlari dasturi asosida tayyorlanganligi:

Hozirgi o‘zbek adabiy tili fani dasturi dunyoning yetakchi oliy ta’lim muassasalaridan biri bo‘lgan Massachusets texnologiya instituti (AQSH)ning Til va uning tuzilishi fanining o‘quv dasturi asosida takomillashtirilgan. Mazkur universitet QS World University Rankings 2024 bo‘yicha 1-o‘rinni egallagan bo‘lib, tilshunoslik sohasi bo‘yicha yuqori malakali ilmiy-uslubiy bazaga ega.

Dasturda quyidagi asosiy jihatlar inobatga olingan:

Nazariy va amaliy yondashuv uyg‘unligi – Lingvistics kursida umumiy tilshunoslik nazariyasi bilan bir qatorda, zamonaviy tilshunoslik maktablari va ularning erishgan yutuqlarining amaliy ahamiyati ham keng yoritiladi.

Xalqaro standartlarga muvofiqlik – dastur jahon tilshunosligining umumiy yutuqlari, ayniqsa, fonetik, fonologik, morfologik o‘xshashliklarning o‘ziga xos xususiyatlari asosida boyitilgan.

Tanqidiy fikrlash va tahlil ko‘nikmalarini rivojlantirish – talabalar umumiy tilshunoslik nazariyalarini mustaqil tahlil qilish, dalillarga tayangan holda ilmiy xulosa chiqarishni o‘rganadilar.

II. Asosiy nazariy qism (ma’ruza mashg‘ulotlari)

2.1. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:

1-mavzu. Kirish.“Hozirgi o‘zbek adabiy tili” fanining predmeti, maqsadi va vazifalari.

« Hozirgi o‘zbek adabiy tili » fani haqida ma’lumot. Hozirgi o‘zbek tilining tarixiy ildizlari va dialektal asoslari. “Hozirgi o‘zbek adabiy tili” fanining bo‘limlari.

2-mavzu. Turkiy xalqlarning tarixiy davrlari, qipchoq, o‘g‘uz, qarluq til guruhlari o‘zgarish jarayonlari tasnifi.

Adabiy tilimiz tarixini davrlashtirish masalasi.Adabiy til bosqichlari farqlarning paydo bo’lishi omillar farqlarning paydo bo’lishi, odatda, ikki omilga asoslanadi:Tilning fonetik-fonologik sath.Tilning lug’at boyligida.Tilning grammatik qurilishi.Hozirgi o’zbek adabiy tilining dialektal asoslari**.**Hozirgi o’zbek adabiy tilining dialektal asoslari.

3-mavzu. Fonetika haqida ma’lumot. Fonetika va uning turlari (tarixiy, qiyosiy-eksperimental, tasviriy).

Fonetikaning obyekti, maqsadi va vazifalari. Fonetikaning tilshunoslikning boshqa bo’limlari va o’zga fanlar bilan aloqasi. Fonetik birliklar va ularning tildagi vazifalari. Fonetika fanining turlari**.**

4-mavzu. Fonetikani o‘rganishning to‘rt aspekti.

Fizik-akustik aspekt. Anatomik-fiziologik aspekt. Fonetikaning eshitib his etish aspekti. Lingviatik-funksional aspekt.

5-mavzu. Hozirgi o‘zbek adabiy tilida unlilar.

Vokalizm o’zbek adabiy tilining unlilari tizimidir. Unli fonemalar tasnifi:a) lablarning ishtirokiga ko’ra; b) tilning vertikal harakatiga ko’ra; s) tilning gorizontal (yotiq) harakatiga ko’ra: Ayrim unlilar tavsifi.

6-mavzu. Hozirgi o‘zbek adabiy tilida undoshlar .

Konsonantizm hozirgi o’zbek adabiy tili undosh fonemalari tizimidir. Undoshlar tasnifi. Undosh fonemalar tavsifi.

7-mavzu. Fonologiya.

Fonologik haqida ma’lumot.Fonemalarning integral differensial belgilari. Fonologik oppozitsiyalarning tasnifi asoslari. Undosh fonemalar oppozitsiyasi

8-mavzu. Fonema ottenkalari, ularning turlari.

Fonema ottenkalari fonemalarning talaffuzdagi real ko‘rinishlari. Ottenkalar tasnifi. Ottenka, variant va variatsiyalar

9-mavzu. Fonetik o‘zgarishlar.

Fonetik hodisalar haqida ma’lumot. Kombinator omillar ta’sirida sodir bo’ladigan hodisalar. Pozitsion omillar ta’sirida sodir bo’ladigan hodisalar. Fonetik hodisalarning boshqa turlari.

10-mavzu. Bo‘g‘in (sillabema).

Bo’g’in haqida ma’lumot. Bo’g’in tiplari. Bo’g’inning til va nutqdagi ahamiyati

11-mavzu. Urg‘u (aksentuatsiya). Intonatsiya (intonema), uning prosodik elementlari (uzvlari).

	Urg'u va uning tiplari. So'z urg'usi va uning tasnifi. Sintagma urg'usi. Ayiruv (ta'kidlov) urg'usi. Intonatsiya (intonema), uning prosodik elementlari (uzvlari). **12-mavzu. Grafika. Grafika haqida ma'lumot.** Grafika. O'zbek yozuvi haqida ma'lumot. .Grafemalarning ifoda va mazmun planlari. Grafemalar guruhi.. Grafemalar tildagi muqobili va yozuvdagi vazifalariga ko'ra tiplar: fonografema, prosodemografemalar, *logografema, orfografik belgi* va *signalizator* **13-mavzu. Lotin-oʻzbek va rus-oʻzbek yozuvlariining grafik tizimidagi. grafemalar tavsifi (qiyosiy aspekt).** Kirill, arab va lotin alifbolarining fonografik yozuvlar oldiga qoʻyilgan talablar b oʻyicha qiyosi. Yangi alifboning oʻziga xos xususiyatlari. Oʻzbek lotin alifbosining oʻ zbek tili milliy xususiyatlariga buysundirilgan holda qabul qilinishi. Oʻzgarishlar oqibatida erishilgan natijalar. Lotin alifbosining ta'limdagi ahamiyati. Imlo qoidalari. Amaldagi (kirillcha) va yangi (lotincha) o'zbek yozuvlarining imlo qoidalaridagi tafovutlar. **14-mavzu. Orfografiya. Orfografiya prinsiplari.** Orfografiya haqida ma'lumot. Orfografiya prinsiplari. Lotin alifbosining ta'limdagi ahamiyati. Imlo qoidalari. Amaldagi (kirillcha) va yangi (lotincha) o'zbek yozuvlarining imlo qoidalaridagi tafovutlar. **15-mavzu. Orfoepiya haqida ma'lumot**. Orfoepiya haqida ma'lumot. Unli tovushlar orfoepiyasi. Undosh tovushlar orfoepiyasi. So'z qismlari talaffuzi. Boshqa tillardan o'zlashtirilgan ayrim so'zlar orfoepiyasi. **16-mavzu. leksikologiya. Leksikologiyaning obyekti, maqsadi va vazifalari.** Leksikologiyaning obyekti, predmeti, maqsadi, vazifalari va turlari.Tilning lug'at tarkibi haqida ma'lumot. Leksemaning mazmun jihati (semantik tarkibi). Soʻzning leksik birlik sifatidagi mohiyati. **17-mavzu.** Leksemaning mazmun jihati (semantik tarkibi). Leksik ma'noning semalari (sememaning semantik tarkibi). Leksik ma'no va uning turlari.Etimon.Leksik ma'noning semalari.Termin nominativ birlik sifatida.Leksemaning uzual va okkazional ma'nolari **18-mavzu. Leksik monosemiya va polisemiya. Leksik ma'no tiplari:** Leksik monosemiya.Leksik polisemiya. Leksik ma'no taraqqiyoti haqida umumiy ma'lumot. Nom ko'chishi. Ma'noning kengayishi. Ma'noning torayishi. Leksik ma'no taraqqiyoti natijalari. **19-mavzu. Leksik sinonimiya**. Sinonimlar haqida umumiy ma'lumot. Sinonimlar uyasi va dominanta. Sinonimlar uyasidagi so'zlarning bir-biridan farqli tomonlari. Leksik sinonum turlari.Sinonimlarning yuzaga kelishi yo'llari. Ko'p ma'nolilik (polisemiya) va sinonimiya. Nutqda sinonimlardan foydalanishning ahamiyati **20-mavzu. Leksik antonimiya.** Antonimlar va ularning o'ziga xos xususiyatlari. Antonimlarning so'z turkumlari jihatidan turlari. Antonimlarning tuzilishiga ko'ra guruhlari. Antonimlarni polisemiya va sinonimiya hodisalariga bog'lab o'rganish. Antonimlarning yuzaga kelishi yo'llari. Antonimlarni belgilash mezonlari haqida.Antonimlarning ahamiyati

	21-mavzu. Leksik omonimiya. Omonimiyaga yondosh hodisalar.Paronimiya. Omonimlar. Omoformalar. Omonim omoleksemalarning turlanish va tuslanish sistemalariga munosabati. Omonimlarning yuzaga kelish sabablari. Omonimiya va polisemiya. Leksik omonimiyaga yondosh hodisalar. Omonimlar va omoformalarning uslubiy vosita sifatida qo‘llanishi **22-mavzu. Giponimiya. Graduonimiya. Partonimiya**. Giponimiya (gipo - giperonimiya) hodisasi haqida ma’lumot. Giponimiya hodisasida torroq ma’nodagi leksemalar bilan kengroq ma’nodagi leksemalar o‘rtasidagi tur va jins munosabatlarining ifodalanishi, bunday munosabatlarning umumiylik, xususiylik va alohidalik qonuniyatiga (dialektika kategoriyasiga) tayanishi.. Graduonimiyada leksemalarning ma’no guruhlari a’zolarida u yoki bu belgining darajalanish hodisasining ifodalanishi. Partonimiyada leksemalarning ma’no guruhlari a’zolari o‘rtasidagi butun-bo‘lak munosabatining ifodalanishi. **23-mavzu. O‘zbek tili leksikasining tarixiy taraqqiyoti.** Til taraqqiyotining xalq tarixi bilan bog’liqligi. O’z qatlam: a) umumturkiy so’zlar va ularning o’ziga xos fonetik va semantik belgilari; b) sof o’zbek so’zlar va ularning yasalish usullari. O’zlashgan qatlam : a) arab tilidan o’zlashtirilgan so’zlar va ularning fonetik, semantik va morfemik xususiyatlari; b) fors-tojik tillaridan o’zlashtirilgan so’zlar, o’zbek tiliga o’zlashtirilish omillari va ularning fonetik, semantik va morfemik xususiyatlari; s) ruscha-baynalmilal so’zlar, o’zbek tiliga o’zlashtirilish omillari va ularning fonetik, semantik va morfemik xususiyatlari. So’z o’zlashtirishning va uning yo’l va usullari. **24-mavzu. Leksemalarning ishlatilish doirasi.** Leksemalar ishlatilish doirasiga ko’ra turlari. Dialektalizmlar va uning turlari. Kasb-hunar leksikasi. Argotizm, jargonizmlar va vulgarizmlar **25-mavzu. O‘zbek tili leksikasida eskirish va yangilanish jarayonlari.** Zamonaviy qatlam haqida ma’lumot. Eski qatlamga oid leksemalar va ularning turlari.Arxaizm va istorizmlarning bir-biridan farqli tomonlari.Yangi qatlam. Neologizmlarning paydo bo’lishi yo’llari. **26-mavzu. O‘zbek tili leksikasining emotsional-ekpressiv jihatdan qatlamlanishi.** Emotsional-ekspressiv jihatdan betaraf leksemalar. Emotsional-ekspressiv jihatdan bo‘yoqdor leksemalar. Emotsional-ekspressiv jihatdan bo‘yoqdor leksemalarning nutqda qo‘llanishi,bunda ekspressivlikni reallashtiruvchi usullar: a) leksik usul; b) kontekstual usul; d) affiksatsiya usuli; e) fonetik usul; f) so‘zni metaforik qo‘llash usuli. **27-mavzu. Leksemalarning nutq ko‘rinishlariga xoslanishi.** Nutq, uning ko’rinishlari. Nutqning ma‘lum ko’rinishiga xoslangan so’zlar. Nutq ko’rinishlariga xoslangan leksemalarning badiiy asar tilida qo’llanishi. So’zlarning fonetik tarkibida, grammatik **28-mavzu. Frazeologiya. Frazemalarning semantik turlari. Frazemalarda variantlanish.** Frazeologiya haqida ma’lumot. Frazemaning ifoda va mazmun plani. Frazeologik monosemiya va polisemiya. Frazemalarning semantik turlari:frazeologik butunlik; frazeologik chatishma. Frazeologik butunlik bilan frazeologik chatishma

	orasidagi umumiylik va tafovutlar.Frazemalarda variantlanish. leksik variantlar. Grammatik variantlar. **29-mavzu. Frazemalarning shakl va ma’no munosabatlariga ko’ra turlari. Frazemalarning ishlatilish doirasi va zamoniyligi.** Frazemalarning shakl munosabatiga ko‘ra turlari.Frazeologik omonimiya. Frazeologik paronimiya. Frazemalarning ma’no munosabatiga ko’ra turlari: a) frazeologik sinonimiya; b) frazeologik antonimiya. **30-mavzu. Leksikografiya haqida ma’lumot.** Leksikografiya haqida ma’lumot. Leksikografiyaning vazifa doirasi. Lug‘at tiplari va turlari **31-mavzu. Morfemika.** So‘zning morfem tuzilishi. **32-mavzu: So’zning morfem tarkibi.** Morfemalarning xususiyatlari, ularda shakl va ma’no munosabatlari. So‘zning morfem tarkibidagi o‘zgarishlar. **33-mavzu. So’z yasalish tarkibi.** So‘z yasalish strukturasi. So‘z hosil qilish usullari. **34- mavzu: So’z yasash usullari.** So‘z yasash qoliplari. Nutqiy yasama so‘zlarning lisoniy sathga ko‘tarilishi. **35-mavzu. Morfologiya.** So‘z turkumi tushunchasi haqida. So‘zning morfologik belgilari. So‘zlarning mavhum grammatik ma’nolari va belgilari. So‘z turkumlarini tasniflash tamoyillari. **35-mavzu. Fe’l so’z turkumi. Fe’lning vazifadosh va modal shakllari.** Fe’l va uning UGMsi. Fe’lning asosiy LMGlari. **37-mavzu: Fe’lning grammatik kategoriyalari.** Fe’llarda so’zshakllarning turlari. Fe’llarning yasalishi **38-mavzu. Ot so’z turkumi, otning grammatik kategoriyalari.** Ot va uning UGMsi. Otning UGM parchalanishiga ko’ra turlari. Atoqli va turdosh ot. Muayyan va mavhum ot. Yakka va jamlovchi ot. Otlarning yasalishi. Otning morfologik belgilari va tasniflovchi kategoriyalari. Otning xususiy lugaviy shakllari. Otlarda sintaktik kategoriyalarning voqelanishi. **39-mavzu. Sifat so’z turkumi.** Sifat va uning UGMsi. Daraja kategoriyasi. Sifat LMGlari. Sifatlarning yasalishi. Sifatlarning tuzilishiga ko’ra turlari. Sifatlarda sintaktik kategoriyalarning voqelanishi. **40-mavzu. Son so’z turkumi.** Son va uning UGMsi. Sonning grammatik xususiyatlari. Sonning LMT va LMGlari hamda ularga xos lug’aviy shakl hosil qiluvchi vositalar. Sanoq sonlarning hisob so’zlari bilan qo’llanlishi. Sintaktik kategoriyalarning son turkumida voqelanishi. **41-mavzu. Olmoshning ma’no turlari.** Olmosh mustaqil so’z turkumi sifatida. Olmoshlarning ifoda etadigan ishoraviy ma’nosiga ko’ra guruhlari. Olmoshlarning tuzilishiga ko’ra turlari. **42-mavzu: Ravish so‘z turkumi.** Ravishning o‘ziga xos morfologik belgilari. Ravishlarning ma’noga ko‘ra turlari. Ravishlarning tuzilishi. Ravish yasalishi. Ravishning sintaktik vazifalari. **43-mavzu.Yordamchi so’zlar**. Yordamchi so‘zlarning “oraliq uchinchi” tabiatli ekanligi. Yordamchi so‘zlarning shakily xususiyatlariga ko‘ra turlari. Ko‘makchi. Bog‘lovchi. Yuklama.

	44-mavzu. Alohida olingan so’zlar. Alohida so‘zlar turkumi. Modal so‘zlarning umumiy grammatik belgisi va ma’no turlari. Undov so‘zlarning turlari. Taqlid va uning UGMsi, LMTlari. Taqlidlarning tuzilishiga ko‘ra turlari. **45-mavzu:** So‘z-gaplar. So‘z-gaplar to‘plamini ajratish tamoyillari. So‘z-gaplar tasnifi. So‘z-gaplarning sintaktik xususiyatlari. **46-mavzu. Sintaksis**. Asosiy sintaktik birliklar. Sintaktik aloqa vositalari. Sintaktik aloqa turlari. Sintaktik birliklarning uch tomoni. Sintaktik aloqa turlari. Tenglanish va tobelanish. Koordinativ va subordinativ aloqa. **47-mavzu. So’z birikmasi.** So‘z birikmasi tasnifi. So‘z birikmasi va gapning farqi. Gap fikr, tuyg‘u va istakni boshqalarga bildirish uchun ishlatiladigan asosiy sintaktik birlik ekanligi. Sintaktik munosabat turlari: predikativ va nopredikativ munosabatlar. Gap va uning shakily-mazmuniy xususiyatlari. Gapning grammatik jihatdan tashkil topgan, mazmun va intonatsiyaga ko‘ra bir butunlikni tashkil qilgan sintaktik birlik hisoblanishi. Gap fikr bildirish, xabar berish, shuningdek emotsiyalarini, his-tuyg‘ularni bilidirish vazifasini bajarishi. Predikativlik. **48-mavzu. Gapning bosh bo’laklari.** Ega va kesim. Kesimning gap qurilishidagi o’rni. Bosh bo‘laklar va ikkinchi darajali bo‘laklar. Gap bo‘laklari talqiniga yangicha qarash. Kesim gapning asosiy uyushtiruvchi markazi ekanligi.Eganing unga tobelanishi Kesim – gap markazi. **49-mavzu. Gapning ikkinchi darajali bo’laklari**. Aniqlovchi.To’ldiruvchi. Holning ma’no turlari. Ikkinchi darajali bo‘laklar bosh bo‘laklarni aniqlash, ulardan anglashilgan fikrni to‘ldirish, izohlash uchun qo‘llanishi. Gap qurilishida to’ldiruvchining aniqlovchi bilan bir xil mavqe egallashi Hol. Ikkinchi darajali bo‘laklar bosh bo‘laklarni aniqlash, ulardan anglashilgan fikrni to‘ldirish, izohlash uchun qo‘llanishi. Determinant bo’laklar. **50-mavzu. Gap bo’laklari tartibi**. Gap bo‘laklarining tartibi o‘zbek tilida deyarli erkin ekanligi. So‘zlar tartibining grammatik jihatga ta’sir etish holatlari. Erkin tartib. Inversiya, uning turli ko‘rinishlari.To’liq va to’liqsiz gaplar. Ularning belgilanishi, asosan, bo‘laklarning to‘la ifodalanishi yoki biror zarur bo‘lakning ifodalanmay qolishiga bog’liq ekanligi. To‘liqsiz gapning qo‘llanishida o‘ziga xos mazmun va grammatik xususiyatlar mavjudligi. **51-mavzu. Bir bosh bo’lakli gaplar**. Bir sostavli gaplar o‘z logik-grammatik xususiyatiga qarab ikki sostavli gaplardan farqlanishi. Bir sostavli gaplarning turlari: shaxsi aniq gaplar, shaxsi noma’lum gaplar, shaxsi umumlashgan gaplar, shaxssiz gaplar, nominativ gaplar, vokativ gaplar. So’z gaplar. Sodda gaplar murakkablashuvi.Uyushiq bo’laklar. Birikmali gap bo’laklari, turli gap bo‘laklarining uyushib kelishi. Uyushiq bo‘laklarda egalik, kelishik va son ko‘rsatkichlarining qo‘llanishidagi o‘ziga xos xususiyatlar. Uyushiq bo‘laklarda umumlashtiruvchi birliklar. **52-mavzu. Ajratilgan gap bo’laklari**. Ajratilgan bo‘lakli gaplar, ularning boshqa bo‘laklardan kuchliroq, ta’sirli, ifodali qilib berish maqsadida maxsus intonatsiya bilan aytilishi. Ikkinchi darajali bo‘laklarning ajratilib qo‘llanishi. Nofunksional gap bo’laklari.Determinantlar. **53-mavzu. Undalmali murakkablashgan gaplar**. Undalmali gaplar, tarkibida mazmunan bog’lanib, grammatik aloqaga kirmaydigan so‘z va so‘z birikmalarining ishtirok etishi. Undalmalarning tuzilishiga ko‘ra turlari. Kirish

va kiritma konstruksiyali gaplar. Ular so‘zlovchining fikrga turli munosabatini bildirib, gap bo‘laklari bilan grammatik aloqaga kirishmasligi. Havola bo’lakli gaplar(ilova konstruksiyalar).

54-mavzu. Qo’shma gap turlari. Tenglanish va tobelanish munosabatidagi qo‘shma gaplar. Bog‘langan qo‘shma gaplar. Bog‘langan qo‘shma gap komponentlarining teng bog‘lovchilar shu bog‘lovchi vazifasidagi yuklamalar, bo‘lsa, esa yordamchilari orqali birikishi. Biriktiruvchi vosita sifatida yuklama va bog’lovchilarning birga ishlatilishi.

55-mavzu. **Ergashgan qo’shma gap turlari**. Ergashgan qo‘shma gaplar teng bo‘lmagan qismlardan tuzilib, ergashtiruvchi yordamchilar orqali va tobelanish ohangi bilan aytilishi. Bosh va ergash gaplarning shakllanishi va intonatsion jihatdan farqi. Ergash gapni bosh gapga biriktiruvchi vositalar: ergashtiruvchi bog’lovchilar, nisbiy so‘zlar, ko‘makchilar, yuklamalar, bog‘lovchi-yuklamalar, tobelanish intonatsiyasi va tartib. Ergashgan qo‘shma gaplarning turlari: ega ergash gapli qo‘shma gap, kesim ergash gapli qo‘shma gap. To‘ldiruvchi ergash gapli qo‘shma gap, aniqlovchi ergash gapli qo‘shma gap. Hol ergash gapli qo‘shma gaplar. Shartlanganlik munosabatli qo‘shma gaplar. Ergashgan qo`shma gapda shartlanganlik munosabatining ifodalanishi. Shart, sabab, maqsad ergash gapli qo`shma gaplar. Natija va to’siqsiz ergash gapli qo`shma gaplar.

56-mavzu. Havola bo‘lakli qo‘shma gaplar. Bir havola bo’lakli va ikki havola bo’lakli ergashgan qo’shma gaplar.

57-mavzu.Bog’lovchi vositalarsiz qo’shma gaplar. Yordamchi vositalarsiz birikadigan qo‘shma gap komponentlarini biriktiruvchi asosiy vosita intonatsiya ekanligi. Tarkibidagi qismlarning munosabatiga ko‘ra bunday qo‘shma gapning turlari: bog‘langan qo‘shma gapga sinonim tur, ergashgan qo‘shma gapga sinonim tur. Birinchi turda tenglanish intonatsiyasidan tashqari umumbo‘laklar (payt hollari, aniqlovchilar)ning komponentlarini biriktirishdagi ro’li. Ergashgan qo‘shma gaplarning yordamchilarsiz qo‘llanish holatlari.

58-mavzu. Ko‘p komponentli qo‘shma gaplar. Murakkab qo‘shma gaplarning komponentlari orasidagi munosabatga ko‘ra turlari: tenglanish orqali tuzilgan murakkab qo‘shma gaplar. Ergashish orqali tuzilgan murakkab qo‘shma gaplar (bir necha ergash gapli qo‘shma gap).

59-mavzu. Aralash turli murakkab qo’shma gaplar.

60-mavzu. O’zga gapli qurilmalar. Ko’chirma, o’zlashtirma gap va tinish belgilari. O’zga gapning turlari: ko‘chirma gap, o‘zlashtirma gap. Ko‘chirma gaplarning tuzilishi: muallif gapi va ko‘chirma gap. Muallif gapi tarkibida kesim vazifasida keluvchi nutq fe’llari. Ko‘chirma va muallif gaplarining turli tartibda kelishi. Ko‘chirma gaplarning qo‘sh kelish hollari.Tinish belgilari. Matn sintaksisi sintaktik birlik sifatida.

III. Seminar mashg‘ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1. Hozirgi o‘zbek adabiy tili” faniga kirish.
2 .Hozirgi o‘zbek tilining tarixiy ildizlari va dialektal asoslari.
3. Fonetika haqida ma’lumot. Fonetika va uning turlari.
4. Fonetikaning to’rt aspekti.
5. Fonologik haqida ma’lumot.
6. Fonema ottenkalari, ularning turlari.
7. Grafika. Grafika haqida ma’lumot.

	8. Orfoepiya haqida ma’lumot. 9. So’zning morfologik tarkibi. 10. Grammatik ma’noni ifodalovchi vositalar. 11. So’zning tuzilishi va yasalishiga ko’ra turlari. 12. Mustaqil so’zlar. Fe’l so’z turkumining grammatik imkoniyatlari. 13. Ot so’ turkumi va uning grammatik kategoriyalari. 14. Belgi bildiruvchi mustaqil so’z turkumlari. 15. Ismlar guruhiga kiruvchi so’zlar. 16. Son va olmosh so’z turkumlarining o’ziga xos morfologik xususiyatlari. 17. Yordamchi va alohida olingan so’zlar. 18. So’z-gaplar. 19.Sintaksisga kirish.Sintaktik aloqa vositalari. Sintaktik aloqa turlari. 20.So’z birikmasi. So'z birikmasining sintagmadan farqi. 21.Gap tasnifi. Gap va uning shakily-mazmuniy xususiyatlari. 22.Gapning bosh bo’laklari. Ega va kesim. Kesimning gap qurilishidagi o’rni. 23.Gapning ikkinchi darajali bo’laklari. Aniqlovchi.To’ldiruvchi. Holning ma’no turlari. 24.Bir bosh bo’lakli gaplar. Gap bo’laklari tartibi. To’liq va to’liqsiz gaplar. 25.Uyushiq bo’laklar. Kengaygan, birikmali gap bo’laklari. Ajratilgan gap bo’laklari. 26.Undalmali murakkablashgan gaplar. Kirish va kiritma qurilmali gaplar. 27.Qo’shma gap turlari. Bog’langan qo’shma gaplar. 28.Ergashgan qo’shma gap turlari. Bir havola bo’lakli va ikki havola bo’lakli ergashgan qo’shma gaplar. 29.Hol (o’rin, payt, ravish, o’lchov-daraja va chog’ishtirish) ergash gapli qo’shma gaplar. 30.Shartlanganlik munosabatidagi ergashgan qo’shma gaplar. 31.Yordamchi vositalarsiz birikkan qo’shma gaplar. 32.Murakkab (ko’p komponentli) qo’shma gaplar. Aralash turli murakkab qo’shma gaplar. Matn sintaksisi. O’zga gapli qurilmalar. **IV.Amaliy mashg‘ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:** 1.Hozirgi o‘zbek adabiy tilida unlilar. 2.Hozirgi o‘zbek adabiy tilida undoshlar. 3.Fonetik o‘zgarishlar. 4.Bog‘in. 5.Urg‘u (aksentuatsiya). 6.Intonatsiya (intonema) va uning prosodik elementlari. 7.Orfografiya. Orfografiya prinsiplari. 8.So‘zning morfemik tarkibi. 9.O‘zbek tilida so‘z yasalishi. 10.Morfologiya. So‘zning grammatik ma’nosi va so‘z turkumlari haqida umumiy ma’lumot. 11.Mustaqil so‘z turkumlari.

12.Fe’lning vazifadosh va modal shakllari, fe’lning grammatik kategoriyalari haqidagi qarashlar tahlili.
13.Otning grammatik kategoriyalari tahlili.
14.Sifat va son so’z turkumlarining ta’lim bosqichlarida o’rganilishi.
19. Olmoshning ma’no turlari haqidagi nazariy qarashlar.

15.Yordamchi so‘z turkumlari.
16.Alohida olingan so‘z turkumlari.
17.Sintaksisga kirish. Sintaktik aloqa vositalari. Sintaktik aloqa turlari.
18.So’z birikmasi. So'z birikmasining sintagmadan farqi.
19.Gap tasnifi. Gap va uning shakily-mazmuniy xususiyatlari.
20. Gapning bosh bo’laklari. Ega va kesim. Kesimning gap qurilishidagi o’rni.
21. Gapning ikkinchi darajali bo’laklari.Aniqlovchi.To’ldiruvchi. Holning ma’no turlari.
22. Bir bosh bo’lakli gaplar. Gap bo’laklari tartibi. To’liq va to’liqsiz gaplar.
23. Uyushiq bo’laklar. Kengaygan, birikmali gap bo’laklari. Ajratilgan gap bo’laklari.
24. Undalmali murakkablashgan gaplar. Kirish va kiritma qurilmali gaplar.
25. Qo’shma gap turlari. Bog’langan qo’shma gaplar.
26. Ergashgan qo’shma gap turlari. Bir havola bo’lakli va ikki havola bo’lakli ergashgan qo’shma gaplar.
27. Hol (o’rin, payt, ravish, o’lchov-daraja va chog’ishtirish) ergash gapli qo’shma gaplar.
28. Shartlanganlik munosabatidagi ergashgan qo’shma gaplar.
29. Yordamchi vositalarsiz birikkan qo’shma gaplar.
30. Murakkab (ko’p komponentli) qo’shma gaplar. Aralash turli murakkab qo’shma gaplar. Matn sintaksisi.
31. O’zga gapli qurilmalar. Tinish belgilari.

Amaliy mashg‘ulotlar multimedia qurulmalari bilan jihozlangan auditoriyada bir akademik guruhga bir professor-o‘qituvchi tomonidan o‘tkazilishi zarur. Mashg‘ulotlar faol va interaktiv usullar yordamida o‘tilishi, mos ravishda munosib pedagogik va axborot texnologiyalar qo‘llanilishi maqsadga muvofiq.

V. Mustaqil ta‘lim va mustaqil ishlar tavsiya etiladigan topshiriqlar

Mustaqil ta’lim uchun tavsiya etiladigan mavzular:

1. Hozirgi o‘zbek adabiy tilining dialektal asoslari.
2. Fonetika aspektlari. Fonema ottenkalari.
3. Fonemalarning integral va differensial belgilari.
4. Fonologik ziddiyat va uning turlari.
5. Hozirgi o‘zbek adabiy tili vokalizmi.
6. Hozirgi o‘zbek adabiy tili konsonantizmi.
7. Fonetik o‘zgarishlar.
8. Bo‘g‘in, urg‘u va intonatsiya.
9. Orfografiya. Orfoepiya.
10. Orfografiya va AKT.
11. Grafika va kompyuter dasturlari.
12. Hozirgi o‘zbek adabiy tilining morfologik tarkibi.
13. So‘zning morfologik tarkibi.

	14. So‘zning grammatik ma’nosi. 15. Grammatik ma’noni ifodalovchi vositalar 16. So‘zning morfemik tarkibi. O‘zbek tilida so‘z yasalishi. 17. So‘z tuzilishi va yasalishiga ko‘ra turlari. 18. So‘z turkumlari haqida umumiy ma’lumot. 19. Fe’l so‘z turkumining grammatik imkoniyatlari. 20. Mustaqil so‘z turkumlari. 21. Ot so‘z turkumi va uning grammatik kategoriyalari. 22. Yordamchi so‘z turkumlari. 23. Belgi bildiruvchi mustaqil so‘z turkumlari. 24. Alohida olingan so‘z turkumlari. 25. Ismlar guruhiga kiruvchi so‘zlar. 26. Son va olmosh so‘z turkumlarining o‘ziga xos morfologik xususiyatlari. 27. Sintaktik aloqa turlari Gapning eng kichik qurilish qolipi. 28. Sintaktik birliklarning uch tomoni. 29. So’z birikmasining an’anaviy tasnifi. 30. Gap va uning tasnifi. 31. O’zbek tilida paradigmatik va sintagmatik munosabatlar. 32. To’ldiruvchi, aniqlovchili va holli yoyiq gaplar semantikasi. 33. Gap bo’laklari tipologiyasi. 34. Funksional va nofunktsional gap bo’laklari haqida. Determinant gap bo’laklari. 35. Gap bo’laklarining iyerarxik talqini. 36. Qo’shma gaplarning formal-funksional talqini. Mustaqil o‘zlashtiriladigan mavzular bo‘yicha talabalar tomonidan taqdimot tayyorlash va uni himoya qilish tavsiya etiladi.
3.	**V. Ta’lim natijalari (shakllanadigan kompetensiyalar)** **Talaba bilishi kerak:** • fanning obyekti, maqsadi, vazifalarini **farqlay olishi kerak**; • o‘zbek tilining milliy til sifatidagi tavsifini, adabiy til milliy tilning oliy formasi ekanligini, uning millat taqdiridagi rolini yaxshi **tasavvur etishi lozim**; • adabiy tilning dialekt va shevalardan, jargon va argolardan farqini, funksional stillar bilan aloqasini **bilishi talab qilinadi**; • hozirgi o‘zbek adabiy tilining yashash formalari [og‘zaki va yozma shakllari], ularning asosiy birliklari, umumiy va xususiy jihatlari haqida tegishli **bilimga ega bo‘lishi kerak;** • adabiy til taraqqiyotini belgilovchi lingvistik va ekstralingvistik **omillarni farqlay bilishi lozim;** • “Hozirgi o‘zbek adabiy tili” fanining bo‘limlari, ularning pdedmetlari, tayanch tushunchalari haqida aniq **tasavvurga ega bo‘lishi talab etiladi**;
	VII. Mavzu yuzasidan savollar: O‘zbek tilidagi unli tovushlar nechta va ular qanday turlarga bo‘linadi? O‘zbek tilida tovush va harf o‘rtasidagi farq nimada namoyon bo‘ladi?

	Quyidagi so‘zlardan qaysi birining adabiy talaffuzi bilan yozuvi farqlanadi: hisob, o‘qish, yurak, gulxan? Sinonim va antonim so‘zlar o‘rtasidagi asosiy farqni tushuntiring. Frazeologik birikmalar qanday belgilar bilan so‘z birikmalaridan farq qiladi? O‘zbek tilidagi mustaqil so‘z turkumlarini sanab bering. Gap bo‘laklari qanday turlarga bo‘linadi va ularning har biri qanday savollarga javob beradi? Adabiy tilning funksional uslublari nechta va ular qanday maqsadda qo‘llaniladi? Adabiy til va so‘zlashuv tili o‘rtasidagi asosiy farq nimada?
4.	**VI. Ta’lim texnologiyalari va metodlari:** • ma’ruzalar; • interfaol keys-stadilar; • seminarlar (mantiqiy fiklash, tezkor savol-javoblar); • guruhlarda ishlash; • taqdimotlarni qilish; • individual loyihalar; • jamoa bo‘lib ishlash va himoya qilish uchun loyihalar.
5.	**VII. Kreditlarni olish uchun talablar:** Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to‘la o‘zlashtirish, tahlil natijalarini to‘g‘ri aks ettira olish, o‘rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo‘yicha yozma ishni topshirish.
6.	**Asosiy adabiyotlar:** 1. Abuzalova M. Hozirgi o‘zbek tili. -Toshkent: tafakkur, 2020. 2. Mengliyev B. Hozirgi o‘zbek tili. -Toshkent, Exellent, 2020. 3. Madrahimov I. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. -Toshkent: Adabiyot uchqunlari, 2021. 4. Jamoa. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. -Toshkent: Innovatsiya-ziyo, 2020. 5. Baxriddinova B. Hozirgi o‘zbek tili. -Toshkent, 2020. **Qo‘shimcha adabiyotlar:** 1. Hojiyev A. O‘zbek tili morfologiyasi va so’z yasalishining nazariy masalalari.Toshkent: Fan, 2010. 2. Jamolxonov H.A. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. -Toshkeht.: O‘zbekiton milliy ensiklopediyasi, 2013. 3. Rahmatullyev Sh. Hozirgi ozbek adabiy tili. –Toshkent: Universitet, 2006 4. Sapayev Q. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. -Toshkent.: 2009. 5. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G.H., Qurbonova M.M., Yunusova.Z.Q., Abuzalova M. Hozirgi ozbek adabiy tili. –Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2009. 6. Akramov Sh. Hozirgi ozbek adabiy tili(Sintaksis).O’quv qo’llanma. Farg’ona.2023-y. 7. Akramov Sh. Tursunova N. Hozirgi ozbek adabiy tili sintaksisdan mashqlar to’plami. O’quv qo’llanma. Farg’ona.2023-y. 8. Abduazizov A. O`zbek tili fonologiyasi va morfonologiyasi. -T.: “O`qituvchi”, 1992.

	9. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug`ati.-T.:"O`zbekiston milliy ensiklopediyasi", 2002. 10. Jamolxonov H.A. Fonetika, fonologiya va orfoepiya. Ma`ruzalar matni.-T.: Nizomiy nomli TDPU bosmaxonasi, 1999. 11. Jamolxonov H.A. Grafika va orfografiya. Ma`ruzalar matni. -T.: Nizomiy nomli TDPU, bosmaxonasi,1999. 12. Mahmudov A. Unlilar. -T.: O'zFA,"Kibernetika", ilmiy ishlab chiqarish birlashmasi.1993. 13. Mirtojiyev M.M. O`zbek tili fonetikasi. -T.: "Unversitet" 1998. 2013. 14. Ne`matov H. O`zbek tili tarixi fonetikasi. -T.: "O`qituvchi" , 1992. 15. Ne`matov H., Bozorov O. Til va nutq. -T.: "O`qituvchi", 1993. 16. Nurmonov A.N. O`zbek tili fonologiyasi va morfonologiyasi.-T.: "O`qituvchi", 2005. 17. Qilichov E. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Ma'ruza matnlari. To'ldirilgan 2-nashri. -Buxoro: "Buxoro universiteti", 2001. 18. Rahmatullayev.SH.U. O`zbek tilining yangi alifbosi va imlosi.-T.: "Unversitet",1999 (Qayta nashri 2002). 19. Tursunov.U.M., Muxtorov I., Rahmatullayev Sh. Hozirgi o`zbek adabiy tili. Qayta ishlangan, to`ldirilgan nashri. -T.: "O`zbekiston", 1992. 20. To`ychiboyev B. O`zbek tili tarixiy fonetikasi. -T.: "O`qituvchi", 1990. 21. O'zbek tilining kirill va lotin alifbolaridagi imlo lug`ati,-T.: "Sharq",1999. 22. O`zbek orfografiyasining asosiy qoidalari. -T.: "Fan", 1956. 23.O`zbek tilining asosiy imlo qoidalari. -T.: "O`qituvchi", 1995. **Axborot manbalari** 1. www.literature.uz. 2. www.genhis philol. 3. http:// en. wikipediya.org/.wiki/Structuralism. 4. http://www.brocku.ca/english/courses/4F70/struct.html. https://farabi.university/programs/2225 https://ocw.mit.edu/courses/24-903-language-and-its-structure
7.	Fan dasturi Qo'qon davlat universiteti tomonidan ishlab chiqilgan va universitet kengashining 2025-yil 30-iyundagi 1-sonli qarori bilan tasdiqlangan.
8.	**Fan/modul uchun ma'sullar:** O.To'xtasinova - Qo'qon DU O'zbek tili kafedrasi dotsenti, filologiya fanlari nomzodi. I.Madrahimov - Qo'qon DU O'zbek tili kafedrasi dotsenti, filologiya fanlari nomzodi Sh.Akramov - Qo'qon DU O'zbek tili kafedrasi dotsenti, filologiya fanlari nomzodi.
9.	**Taqrizchilar:** D.Hasanova- Qo'qon DU Fakultetlararo tillar kafedrasi dotsenti, filologiya fanlari doktori. M.Ergashova- Qo'qon DU o'zbek tili kafedrasi dotsenti, filologiya fanlari nomzodi